

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА КУЛЬТУРОЛОГІЇ**

До захисту допустити:
Завідувач кафедри
Юлія САБАДАШ
«22» травня 2024 р.

«СТЕРЕОТИПИ ФЕМІННОСТІ В ГЕНДЕРНІЙ КУЛЬТУРІ УКРАЇНИ»

Кваліфікаційна робота
здобувачки вищої освіти першого
(бакалаврського) рівня вищої освіти
освітньо – професійної програми
«Культурологія»
Татьяни НАЗАРКО
Науковий керівник:
Ольга ХРОНЕНКО,
кандидат історичних наук, доцент кафедри
культурології Маріупольського
державного університету
Рецензент:
Світлана ХОЛОДИНСЬКА,
доцент, доктор культурології
Державний вищий навчальний заклад
«Приазовський державний технічний
університет»

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою відмінно – 100 – А
Секретар ЕК
«12» червня 2024 р.

Київ – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ.....	8
Висновки до розділу 1.....	23
РОЗДІЛ 2. УКРАЇНСЬКІ СТЕРЕОТИПИ ФЕМІННОСТІ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ.....	25
Висновки до розділу 2.....	36
РОЗДІЛ 3. ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ.....	38
Висновки до розділу 3.....	44
ВИСНОВКИ.....	45
СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	48

ВСТУП

Актуальність теми. Розвиток українського суспільства приводить до змін у ролях жінок і способах, якими вони знаходять себе в суспільстві. Створення сприятливих умов для їхньої самореалізації є важливим завданням. Забезпечення росту самореалізації жінок стає ключовим в контексті зростання їх соціокультурної активності. Розвиток особистісних компетентностей і підтримка ключових гендерних навичок жінок є важливим завданням для інститутів науки, освіти і виховання. Нова гендерна культура має базуватись на усвідомленні переваг, які пропонує українська культура і ідентичність. Дослідження ролі жінок у сучасній гендерній культурі залишається відкритою областю для наукових досліджень в галузі культурології.

Питання гендерної культури на засадах самостійного виконання жінкою своєї соціальної ролі і її особистісної самореалізації особистості залишається відкритим напрямком для різного рівня наукових досліджень в галузі культури.

Об'єкт дослідження – вплив стереотипів фемінності на динаміку гендерної культури.

Предмет – Соціальна міфологія і стереотипи фемінності в сучасному українському суспільстві.

Мета курсової роботи: проаналізувати наукові підходи до вивчення соціокультурної активності жінки, визначити соціальну міфологію, яка стримує її розвиток і окреслити проблематику самореалізації жінки в контексті новітньої гендерної культури.

Досягненню поставленої мети курсової роботи сприяє вирішення її основних завдань:

1. На основі аналізу наукової літератури з досліджуваної теми визначити сутність поняття соціальної міфології.
2. Уточнити зміст стереотипів фемінності в сучасній українській культурі.
3. Обґрунтувати методологічні підходи до дослідження особливостей.

самореалізації жінки в сучасному українському суспільстві.

4. Розробити критерії оцінки динаміки соціокультурної активності жінки.

Ступінь вивченості теми в спеціальній науковій літературі. Над проблемою міфології працювали такі відомі мислителі, як Т. Адорно, А. Д. Гавра, Р. Барт, В. Вундт, К. Мангейм, Ф. Ніцше, Ж. Сорель, К.-Г. Юнг, З. Фрейд, А. Шопенгауер, та ін. Їх увага зосереджувалась, насамперед на причинах появи даного явища, його сутності та ролі, яку міфотворчість відіграє в процесі формування суспільної свідомості. До аналізу даної проблеми тією чи іншою мірою звертались такі дослідники, як Ю. Антонян, В. Горський П. Гуревич, Е. Кассіерер, С. Кара-Мурза, А. Кольєв, С. Корсаков, Г. Почепцов, Т. Розова, В. Полосін, та ін. Окремі аспекти соціальної міфотворчості знаходили відображення в дослідженнях Т. Апиняна, І. Бойченка, А. Веселовського, Н. Ветрової, Г. Носової, М. Поповича, І. Прохорова, Н. Соболевої, В. Щукіна та ін.

Проблема самореалізації жінки в соціумі особистості завжди перебувала у фокусі культурологічних студій. У філософському та психологічному аспектах це поняття завжди мало неоднозначне трактування і розглядалось з позиції життєвого шляху та сенсу життя (О. Злобіна, М. Кирилов, Л. Сохань), як психологічну характеристику жінки (Т. Ветошкіна, Л. Коган), самоактуалізація (А. Маслоу, К. Роджерс), як об'єктивний та суб'єктивний результат самореалізації у цілісному безперервний і динамічний процесі розвитку та удосконалення особистості (К.Абульханова-Славська,). Вивчення проблем з позиції його соціокультурної активності здійснені в роботах Б. Неменського.

Характеристика методології дослідження. Роботу виконано на загальнотеоретичних засадах, якими визначаються методологія культурологічних досліджень. Вона включає загальнонаукові, спеціальні методи дослідження, а саме – системний, історичний, порівняльний і типологічний. Аналіз взаємозв'язку соціокультурної активності жінки із соціальною міфологією, і породженими нею стереотипами фемінності є власне культурологічний метод або метод соціокультурної детермінації. Також в роботі використані порівняльний та історичний підходи, що дозволило виявити специфічні риси, які впливають на

соціокультурну динаміку жінки, і обґрунтувати способи зниження ризиків і негативних впливів на неї.

Для інтерпретації гендерної культури в контексті ефективності культурних політик вагоме значення мали роботи представників маріупольської школи практичної культурології, представлені працями Ю. Сабадаш, С. Янковського, Ю. Нікольченко, О. Хроненко, І. Сікорської [8; 15; 16; 18; 19; 21; 22].

Практична значущість отриманих результатів. Сучасне українське суспільство, так само як і будь-яке інше, переповнене соціальними міфами та стереотипами. Ці ідеї, які виникають від взаємодії людей та їхнього оточення, формують сприйняття світу та впливають на наше поведінку, вірування і ставлення до інших. Особливо важливою є тема соціальної міфології та стереотипів фемінності, оскільки вона відображає уявлення про жіночі ролі та ідентичність в українському суспільстві. Дослідження цієї теми має величезну практичну значущість і може призвести до позитивних змін у суспільстві.

Однією з ключових областей, які потребують уваги, є розбір та аналіз соціальних міфів, що оточують жіночість. Ці міфи можуть бути невиразними або навіть погано розпізнаваними, але вони все ж знаходяться в основі наших уявлень про те, як повинні себе поводити жінки, які цінності вони повинні приймати та яким чином вони мають пристосовуватися до суспільства. Ці міфи можуть утворювати невірноважені стандарти і очікування, які накладаються на жінок і призводять до обмежень їхнього самовираження та розвитку.

Наприклад, одним із поширених соціальних міфів є уявлення про те, що жінка повинна бути піклувальницею і мати перш за все, а не працівницею чи лідером. Цей міф ускладнює можливості жінок отримати вищу освіту, займати високі посади в суспільстві та розвивати свою кар'єру. Дослідження соціальної міфології допомагає виявити ці невиразні уявлення та працювати над їхнім переосмисленням і зміною.

Крім того, дослідження стереотипів фемінності сприяє розкриттю того, як вони впливають на поведінку та можливості жінок у суспільстві. Наприклад, стереотип про те, що жінка повинна бути ніжною і вразливою, може призвести до

того, що її несправедливо сприймають як слабого або недостатньо компетентного у робочому середовищі. Ці стереотипи можуть бути шкідливими як для індивідуального самопочуття, так і для можливостей розвитку.

Дослідження соціальної міфології та стереотипів фемінності спряє усвідомленню значущості фактору культури для розвитку та вдосконаленню стратегії впровадження гендерної рівності. Це може включати освітні кампанії, спрямовані на усвідомлення та зміну уявлень про ролі жінок у суспільстві, а також заходи для зменшення дискримінації на основі статі і стереотипів. Практична важливість подібних досліджень полягає в тому, що вони можуть сприяти створенню більш рівного та справедливого суспільства, де кожна особа, незалежно від статі, може реалізувати свій потенціал повністю.

Апробація та публікації автора. Результати дослідження представлені у доповідях на II Міжнародній науково-практичній конференції «Феномен культури постглобалізму» (м. Маріуполь, 26.11.2021), XII Усеукраїнській (із міжнародною участю) науково-практичної (online) конференції «Актуальні проблеми мистецької освіти в системі вищої школи» (м. Херсон – м. Івано-Франківськ, 11.11.2022), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Трансформаційні процеси соціальної культури в Україні» (м. Київ, 22-23.03.2022), III Міжнародній науково-практичній конференції «Феномен культури постглобалізму» (м. Київ, 22.11.2022), Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «Культура в XXI столітті: дослідження, збереження, розвиток» (м. Сєверодонецьк, 8-9.12.2022), XVIII Міжнародній науково-практичній конференції «Українська і світова культура в умовах глобалізаційних викликів та війни» (м. Рівне, 17 – 18.11.2022), XIX Міжнародній науково-практичній конференції «Українська і світова культура в умовах глобалізаційних викликів та війни» (м. Рівне, 16 – 17.11.2023), на Круглому столі, присвяченому Всесвітньому дню читання голос «Культура читання в епоху діджиталізації» (м. Київ, 02.02.2023), у заходах Міжкафедрального тижня культурних ініціатив «Шевченківський тиждень» (06 – 10. 03. 2023), на Круглому столі з міжнародною участю «Музеї та відродження культурного ландшафту. Обмін досвідом збереження, відновлення та відродження

національно-культурної спадщини в умовах військового конфлікту» (м. Київ, 18.05.2023), Всеукраїнській науково-практичній конференції «Новітні дослідження культури і мистецтва: пошуки, проблеми, перспективи» (м. Київ, 18.05.2023), Міжнародній науково-практичній конференції «Полілог культур: освітній, філологічний, культурологічний аспекти» (м. Чернігів, 18 – 19.04.2024).

Окремі аспекти дослідження представлені у реферативній роботі на I-му турі Всеукраїнського конкурсу студентських реферативних робіт з галузі знань 03 «Гуманітарні науки» спеціальності 034 Культурологія.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ МІФОЛОГІЇ

Життя в міфі є ніби продиктоване зверху, при чому дії людини чітко детермінуються і, перш за все, зовнішніми чинниками, зокрема ритуалом. Перебуваючи в міфі, живучи в ньому, людина зобов'язана підтримувати з ним постійний зв'язок через проведення визначених сакральних дій. Звідси постає питання: чи є людина в міфі вільною, чи є у неї можливість чинити згідно з волевиявленням, яке не визначається зовнішніми умовами. Це тим паче актуально, оскільки філософія ХХ ст. стала приділяти більше уваги цілісності, спонтанності людського духовного досвіду, специфіці і великому значенню його нераціональних елементів. Адже життя, поведінка, діяльність людини, повнота яких не вичерпується ні пізнанням, ні одними раціональними формами, входили в філософію потребуючи осмислення. Однією з основних категорій тут виступає свобода.

Життя в міфі відчувається як ніби продиктоване зверху, де дії людини чітко детермінуються зовнішніми чинниками, зокрема ритуалами. Перебуваючи в міфі, живучи в ньому, людина зобов'язана підтримувати з ним постійний зв'язок через проведення визначених сакральних дій. Звідси виникає питання про свободу людини в міфі, чи вона має можливість чинити згідно з власним волевиявленням, яке не визначається зовнішніми умовами.

Ця проблематика набуває особливого значення в контексті філософії ХХ століття, яка все більше приділяє увагу цілісності та спонтанності людського духовного досвіду. Зокрема, вона звертає увагу на специфіку та велике значення нераціональних елементів у житті людини. Життя, поведінка та діяльність людини включають аспекти, які не можуть бути повністю пояснені раціонально. Це спонукає до осмислення поняття свободи в межах міфу [20].

Однією з основних категорій, що виникає у цьому контексті, є свобода. Чи може людина бути вільною в міфі, де її дії здебільшого визначаються зовнішніми

обставинами? Чи є у неї можливість виявити свою власну волю, незалежно від міфічних норм та ритуалів? Ці питання спонукають до глибокого філософського розгляду та викликають потребу у нових підходах до розуміння свободи в контексті міфології.

Однак, не дивлячись на обмеження, що накладає міф на свободу людини, можна розглядати інші аспекти її виявлення. Наприклад, саме у міфі можна знайти внутрішню свободу вибору вірити чи не вірити у його сакральність, участь у ритуалах чи відмову від них. Така внутрішня свобода стає проявом самоствердження особистості в контексті міфологічного оточення.

Отже, дослідження соціальної міфології та її впливу на стереотипи фемінності в сучасному українському суспільстві відкриває широкий простір для рефлексії над питаннями свободи, волі та самоідентифікації в контексті міфологічних образів та ритуалів.

Свобода людини визначає, що мотиви, бажання, спонукання до дії і здійснення певного роду діяльності відносно самостійні і значною мірою виражають спрямованість, результати розумового пізнання, і ніяк не вплив якихось зовнішніх сил. «Свобода ... означає вибір належних людині добра і зла та можливість виконання, нав'язаного людині, закону чи норми. Людина буде або оправданою, якщо вона вибрала добро і виконала норму, або осудженою, якщо вона вибрала зло і норми не виконала» [5, С. 68.]. У міфі людина зобов'язана вибрати те, що їй нав'язується і виконати норму не лише під страхом відповідальності, а й під страхом можливості, у разі невиконання, бути відлученою від священного, до якого вона прагне.

Свобода людини полягає у тому, що мотиви, бажання та спонукання до дій є відносно самостійними і виражають спрямованість, результати розумового пізнання, і не підпадають під вплив зовнішніх сил. У міфі, однак, виникає особлива динаміка свободи, де людина зобов'язана вибрати те, що їй нав'язується, і виконати норму не лише під страхом відповідальності, а й під страхом можливості бути відлученою від священного, до якого вона прагне [20].

Цитата, що наводиться, відображає сутність свободи як можливості вибору між добром і злом, а також відповідальності за цей вибір. У міфології, де вірили в сакральність та обов'язковість ритуалів, людина відчуває певний тиск обов'язку та страху перед порушенням священного порядку. Таким чином, свобода в міфі часто обмежується не лише вибором між добром і злом, але й виконанням норм і ритуалів, які диктуються міфологічними образами та віруваннями.

Вибір людини у міфологічному контексті може бути обмеженим, адже вона піддана впливу міфічних сил та очікувань. Страх перед можливими наслідками невиконання ритуалів та порушення священного може перетворити свободу на обов'язок, а саму людину – на виконавця волі міфологічного світу. Таким чином, поняття свободи у міфі втрачає свою повноту та самостійність, стаючи скоріше ілюзією, за якою приховується реальність.

Крім того, у міфі існує не лише зовнішній тиск на людину для виконання певних дій, але й внутрішній психологічний конфлікт. Людина, яка відчуває потяг до дій, які не відповідають міфологічним нормам чи ритуалам, може стикнутися з внутрішнім розколом і почуттям вини перед святими або богами. Такий конфлікт може призвести до психологічного напруження та внутрішньої нестабільності. Зазначена в цитаті ідея також порушує питання про можливість вибору в міфологічному світі. Чи може людина звільнитися від впливу міфу та обрати свою власну шлях? Чи існує можливість вибору за межами настанов міфології? Ці питання відкривають проблему існування внутрішньої свободи в контексті міфології та впливу зовнішніх обмежень.

Отже, аналіз поняття свободи в міфологічному контексті виявляється складним і відображає конфлікт між внутрішніми бажаннями та зовнішніми обмеженнями. Людина в міфі знаходиться в постійному напруженні між своїми власними цілями та очікуваннями міфологічного світу. Такий аналіз наголошує на важливості розуміння взаємодії між індивідуальною свободою та соціокультурними умовами, які впливають на формування світогляду та поведінку людини.

Власне для людини міфологічної свідомості питання свободи не стоїть. Свобода - це завжди ствердження істини, а міф сам є істиною для того, хто ним живе. Тому неухильне дотримання всіх приписів ритуальної поведінки зовсім не означає втрату свободи, а навпаки вільний вибір на користь істини. У свідомості людини, що проживає у міфологічному світі, поняття свободи не має тієї ж вагомості, що й у сучасній раціональній культурі. У цьому контексті свобода відображається у виборі істини, а сам міф є цією істинною реальністю для тих, хто вірить у нього. Таким чином, строге дотримання ритуальної поведінки не зводиться до втрати свободи, а, навпаки, є вільним вибором на користь істини. У міфологічному світі віра в міф і його ритуали є основою світогляду та життєвого устрою. Підкоряючись цим ритуалам, людина відчуває себе частиною світового порядку, що визначається міфологічними образами. Таким чином, кожен акт виконання ритуалу є виразом вільного вибору на користь прийняття істини, яку втілює міф. Це сприйняття свободи в міфологічному контексті відрізняється від раціонального розуміння свободи як можливості вибору і дії у межах власної волі. У міфологічній свідомості свобода істотно пов'язана з прийняттям істини, яка виражається через віру в міфологічний світ і дотримання його ритуалів. Отже, у міфологічному світі свобода розглядається як вибір істини і підкорення цій істині через дотримання ритуалів, що надає людині відчуття принесення жертви на користь вищого порядку і відповідності міфологічному світогляду.

Міфологія в системі культури у життя кожної людини є благом і цінністю для неї самої, а усвідомлення цього відбувається через надання життю сенсу. «Людині необхідні загальні переконання та ідеї, які надають сенсу її життю і допомагають їй відшукати своє місце у Всесвіті. Людина здатна перебороти неможливі труднощі, якщо впевнена, що це має сенс» [21]. Призначенням надавати сенс людському існуванню володіють найбільшою мірою міфи і все, що з них народилося, як релігія та ідеологія. Сам по собі міф не є ні хорошим, ні поганим, його не можна оцінювати з погляду моралі. Його функція давати моделі і таким способом надавати значущості світу та людському перебуванню в ньому. У системі культури, міфологія втілюється у житті кожної людини як цінність, що надає сенсу

її існуванню. Усвідомлення цієї цінності відбувається через те, що міф надає життю сенс і сприяє знаходженню людиною свого місця у Всесвіті. Міфи та все, що з них виникає, такі як релігія та ідеологія, мають призначення надавати сенс людському існуванню і володіють найбільшою мірою цієї функції. Цитована думка вказує на те, що загальні переконання та ідеї, що витікають з міфології, допомагають людині знаходити сенс у своєму житті, особливо у важкі часи. Впевненість у сенсі свого існування дозволяє перебороти неможливі труднощі і знаходити рішення у складних ситуаціях. Міф сам по собі не може бути оцінений з погляду моралі, оскільки він просто існує як система символів, образів та історій. Його функція полягає в тому, щоб надавати моделі для розуміння світу та значущості людського існування. Він виступає як основа культурного спадкування, яка формує світогляд та ідентичність кожного покоління. Таким чином, міфологія є важливою складовою культури, яка допомагає людині розуміти себе та світ навколо себе.

Окрім того, подивимося на життя міфологізованої людини з іншого боку, взявши на озброєння наступну позицію розуміння соціальної значущості міфу: міф є виявом колективних уявлень, почуттів, переживань; міф переважає над індивідуальним началом соціального буття, міфологізоване сприймання соціальної реальності панує над раціональним. Панування міфу в соціальних уявленнях означає безособовість, розчинення індивіда в первісному колективі, родовій спільноті. Головна функція міфу не пізнавальна, а практична. Її спрямовано на забезпечення єдності і цілості спільноти. Міф є засобом соціальної організації, а не тільки рудиментом. Міфи сприяють збереженню соціальної і соціально-психологічної монолітності» [10, С. 66]. Тут людина, втрачаючи мало - індивідуальну свободу щодо життя в спільноті, яку, до речі, вона ж сама може і вибирати вільно, набуває значно більше - величезну свободу відносно всього іншого світу.

Розглядаючи життя міфологізованої людини з позиції соціальної значущості міфу, ми розуміємо, що міф виражає колективні уявлення та переживання, які переважають над індивідуальним началом соціального буття. Відчуття безособовості та розчинення індивіда в колективі визначається пануванням міфу у

соціальних уявленнях, де головна функція міфу полягає не у пізнанні, а в забезпеченні єдності та цілісності спільноти. У такому контексті, людина може втрачати індивідуальну свободу в розумінні свого місця в колективі, проте отримує величезну свободу у відношенні до всього іншого світу. Ця свобода полягає у відчутті об'єднання з колективом, у сприйнятті світу через міфологічні образи та символи, що надає їй впевненості та відчуття приналежності. Отже, втрата індивідуальної свободи в обмін на сприйняття світу через призму міфології може бути способом для людини знаходити своє місце в соціальній спільноті та досягати єдності з оточуючими. Таким чином, міфологізована свідомість може надавати людині відчуття стабільності та гармонії, які важливі для її існування в соціумі.

Так ми прийшли до феномену, який в історії філософії отримав назву «парадокс свободи». Суть його полягає в тому, що свобода кожної людини повинна бути обмежена, але не більше ніж це потрібно для гарантування рівного ступеня свободи для всіх. Дуже гарний приклад, який характеризує цей принцип, навів К. Поппер у праці «Відкрите суспільство і його вороги». Це історія про хулігана, який стверджував, що будучи вільним громадянином, він може тицяти своїм кулаком куди заманеться. Тож, феномен «парадоксу свободи» в історії філософії стверджує, що свобода кожної людини повинна бути обмежена, але не більше, ніж це необхідно для забезпечення рівних можливостей свободи для всіх. Ілюстрація, яку подав К. Поппер ілюструє, що свобода не може бути безмежною і потребує обмежень для забезпечення гармонії та рівноправ'я всіх членів суспільства. Таким чином, парадокс свободи виявляється в тому, що для забезпечення індивідуальної свободи необхідно обмежити її, щоб зберегти колективну свободу всього суспільства. Суддя, коментуючи поведінку хулігана, зробив надзвичайно влучне зауваження: «Свобода руху вашого кулака обмежена місцем перебування носа вашого ближнього». Ця фраза яскраво ілюструє парадокс свободи, який є центральним у багатьох філософських дискусіях про природу людської свободи і її місце в суспільстві. Відтак, парадокс свободи полягає у необхідності обмеження індивідуальної свободи для забезпечення рівних прав і свобод для всіх членів суспільства. Абсолютна свобода, за визначенням, є неможливою, оскільки вона

неминуче призводить до конфлікту інтересів і потенційного хаосу. Відтак, для того, щоб жити у спільноті і володіти свободою, людина змушена погодитися на певні обмеження власної свободи. Ці обмеження можуть приймати різні форми, включаючи моральні та релігійні приписи, а також закони держави. Всі вони спрямовані на те, щоб обмежити свободу «якомога рівніше і не більше, ніж потрібно для досягнення рівного обмеження свободи». Таким чином, обмеження свободи є необхідним елементом соціального порядку, який дозволяє людям жити разом у гармонії та взаємоповазі. Проте важливо зазначити, що в процесі обмеження свободи повинні існувати межові випадки. Якщо обмеження стають надмірними або несправедливими, вони можуть призвести до втрати готовності громадян захищати свою свободу. У такому випадку, суспільство ризикує втратити ті самі свободи, які воно намагається захистити. Це може відбутися через зростання соціального напруження, протестів або навіть повстань проти несправедливої системи обмежень. В свою чергу, міфологічне життя, яке включає моральні і релігійні приписи, також сприяє підтримці соціального порядку через обмеження свободи. Міфи часто виступають як колективні уявлення та переживання, які домінують над індивідуальним началом соціального буття. Вони забезпечують єдність і цілісність спільноти, функціонуючи як засіб соціальної організації. Проте, як і державні закони, ці приписи повинні бути збалансованими, щоб уникнути надмірного обмеження індивідуальної свободи. Таким чином, парадокс свободи нагадує нам про важливість балансу між індивідуальною свободою і соціальними обмеженнями. Він підкреслює, що для збереження свободи у суспільстві, люди повинні бути готовими добровільно погоджуватися на обмеження, які є необхідними і справедливими. Це забезпечує не лише стабільність і гармонію у спільноті, але й дозволяє кожному її члену користуватися своїми правами і свободами в рівній мірі. Зрештою, прагнення до абсолютної свободи є утопічним і неможливим, адже справжня свобода завжди включає в себе відповідальність перед іншими і розуміння меж своїх дій. Тільки через свідоме прийняття цих обмежень ми можемо досягти справжнього суспільного порядку і гармонії. [17, С. 129].

Межові ситуації у міфологічному контексті можуть призвести до глибоких змін у свідомості індивіда. Коли людина усвідомлює свою залежність від міфу, вона починає шукати шлях виходу з нього. Вихід з міфу означає кардинальну трансформацію уявлень людини про світ, зміну соціальної поведінки та переосмислення значущості ритуалів і символів. Перш за все, зміни у свідомості індивіда впливають на його сприйняття світу. Людина, яка більше не бачить світ крізь призму міфу, починає усвідомлювати його реальність без ідеалізованих образів та сакральних значень. Ця зміна сприйняття світу може викликати певну дезорієнтацію, адже світ більше не здається досконалим і зрозумілим, як раніше. Це може бути першим кроком до критичного мислення та розвитку особистості, але водночас викликає почуття втрати і невизначеності. Зміна уявлень про світ неминуче призводить до змін у соціальній поведінці. Індивід перестає дотримуватись ритуалів, які раніше вважав невід'ємною частиною свого життя. Ритуальні дії, які колись надавали сенсу та структури життю людини, втрачають своє значення. Людина починає шукати нові способи самоідентифікації та вираження своєї сутності, що може призвести до створення нових соціальних зв'язків та нових форм поведінки. Крім того, символи, які раніше були основою смислового навантаження діяльності людини, втрачають свою значущість. Вони більше не володіють функцією сакралізування людського життя, не надають йому значення і мети. Це призводить до кризи ідентичності, адже індивід більше не може знаходити сенс у традиційних формах діяльності. Ця криза може бути як руйнівною, так і творчою силою, що спонукає до пошуку нових смислів та цінностей. Вихід з міфу є складним і часто болісним процесом, але він відкриває нові можливості для розвитку індивіда. Втрата сакральних символів і ритуалів може звільнити людину від обмежень минулого, дозволяючи їй створювати нові форми самовираження і саморозуміння. Це може призвести до більшої автономії та самосвідомості, хоча і вимагає від індивіда великої внутрішньої роботи і сміливості. Таким чином, вихід з міфу несе в собі як ризики, так і можливості. Він змінює світогляд людини, її соціальну поведінку та символічну систему, у якій вона живе. Цей процес може бути важким і болісним, але водночас він є необхідним

кроком на шляху до зрілої і автономної особистості, здатної створювати і знаходити сенс у власному житті без залежності від міфологічних структур.

Коли людина досягає повної свободи, вона часто стикається з новим викликом: відсутністю орієнтирів. Втрачаються цінності, які раніше визначали її життя, і вона залишається без керівництва, не знаючи, що робити з цією свободою. У такій ситуації виникає глибоке почуття невизначеності та ізоляції. Людина за своєю природою є колективною істотою. Вона не може жити в повній самоті, оскільки її існування завжди пов'язане з іншими. Навіть пустельники, які відгороджуються від світу, не бувають повністю самотніми - з ними завжди є Бог, через якого здійснюється їх зв'язок зі світом як творінням Божим. Це підтверджує той факт, що навіть у найбільш ізольованих умовах людина потребує зв'язку з чимось більшим, ніж вона сама. Цей зв'язок з Богом або з іншими людьми є важливим аспектом людського існування. Людина не може існувати окремішньою від усіх інших людей. Її ідентичність, цінності і сенс життя формуються у взаємодії з соціальним середовищем. Коли людина втратила міфологічні або релігійні орієнтири, вона змушена шукати нові способи взаємодії зі світом і з іншими людьми. Це пошук нових орієнтирів може бути складним і болісним процесом. Відсутність традиційних цінностей і символів призводить до кризи ідентичності та сенсу. Людина може відчувати себе загубленою в сучасному світі, де старі структури розпалися, а нові ще не сформувалися. Однак, цей процес також відкриває нові можливості для саморозвитку і самореалізації. Важливо усвідомити, що свобода не є абсолютною ізоляцією, а можливістю створювати нові зв'язки і структури. Людина повинна знайти нові способи взаємодії з іншими, нові цінності, які нададуть сенсу її життю. Цей процес потребує великої внутрішньої роботи, рефлексії та відкритості до змін. У підсумку, досягнення повної свободи є лише початком складного шляху до самовизначення і пошуку нового сенсу. Людина не може існувати окремішньою від усіх інших людей, і її свобода набуває значення тільки у контексті взаємодії з соціальним середовищем. У цьому контексті важливо зберігати баланс між індивідуальною свободою та соціальними зв'язками, щоб знайти своє місце у світі та відчути справжнє значення свободи.

Міфологія є невід'ємною складовою системи культури, оскільки вона структурує і надає сенс будь-якій ціннісній діяльності, що є основою повноцінного життя людини. Міфи виступають як колективні уявлення, які формують спільні цінності та орієнтири, що дозволяють людині відчувати свою приналежність до більшого цілого. Це забезпечує не лише індивідуальну, але й соціальну ідентичність, що є критично важливою для існування людини як соціальної істоти. З приходом цілковитої самотності, відбувається смерть людини як соціальної істоти. Людина, яка втрачає зв'язок з колективними уявленнями та цінностями, опиняється в стані ізоляції, що рівнозначно втраті соціального життя. Самотність, в цьому контексті, є не лише фізичною ізоляцією, але й відчуженням від тих цінностей і сенсів, які надають життю значущості. Коли втрачаються цінності, життя стає пусткою, яка є синонімом самотності. Без міфів, релігії або інших форм колективної свідомості, людина втрачає орієнтири, які надають життю мету і напрям. Це веде до екзистенційної кризи, де відсутність сенсу стає головною проблемою. Життя без цінностей і смислів перетворюється на існування без мети, що є надзвичайно тяжким тягарем для людини. Тому будь-яка втрата життєвих сенсів повинна бути заповнена. Людина не може існувати у вакуумі значень і цінностей. Коли традиційні міфи і цінності втрачають своє значення, необхідно шукати нові форми ідеології, релігії або інші структури, які можуть заповнити цей вакуум. Це може бути процесом переосмислення і адаптації існуючих цінностей до нових умов або створення нових, які відповідають сучасним реаліям. Міфологія, релігія, ідеологія – всі ці елементи культури виконують функцію надання смислу і структури людському життю. Вони формують основу для спільної діяльності та взаємодії, що є необхідними для соціального існування. У сучасному світі, де традиційні структури часто зазнають кризи, особливо важливо зберігати і розвивати нові форми колективних уявлень, які можуть заповнити втрачений смисловий вакуум. Отже, міфологія в системі культури відіграє критично важливу роль у забезпеченні ціннісної діяльності та соціального існування людини. Втрата міфів і цінностей призводить до самотності та екзистенційної пустки, яку необхідно заповнювати новими сенсами. Це єдина можливість забезпечити

повноцінне життя людини як соціальної істоти, яка потребує орієнтирів і колективних цінностей для свого існування і розвитку.

Тож, коли людина відмовляється від міфів, до яких вона належала, вона негайно починає шукати їм заміну. Це може бути як серед існуючих міфів, так і через створення нових. Однак, створення нових міфів неминуче будується на основі вже існуючих у суспільстві, оскільки людина не може повністю ізолюватися від суспільних відносин, які визначаються міфічним мисленням спільноти. Вплив суспільства на індивіда здійснюється через засоби навіювання, формуючи систему змушування до певних норм поведінки та мислення. Ці норми є життєво необхідними і колективно регульованими, і саме через них суспільство забезпечує свою цілісність та функціональність. Міфологічне мислення, яке домінує в культурі, забезпечує стабільність і передбачуваність соціальних відносин, адже воно базується на загальноприйнятих цінностях та символах. Таким чином, відхід від старих міфів і пошук нових не означає створення абсолютно нових структур. Навпаки, нові міфи часто є адаптацією старих, переведених у новий контекст. Цей процес несе в собі елементи традиції, які є глибоко вкоріненими в культурній свідомості спільноти. Відтак, навіть при створенні нових міфів, людина залишається в межах існуючої традиції, яка визначає можливість або неможливість впровадження нових правил. І пошук нових міфів відбувається через призму існуючих соціальних відносин і колективних уявлень. Тому будь-яка радикальна новизна, яка не має зв'язку з традицією, є майже неможливою. Людина інтегрована у суспільство, яке впливає на її світогляд і сприйняття реальності, і це вплив є обопільним. Соціум нав'язує свої норми, а індивід, у свою чергу, формує нові ідеї, які згодом можуть стати частиною колективної свідомості. Цей процес взаємодії між індивідом і суспільством підкреслює важливість міфів у формуванні суспільних відносин. Міфи виконують роль структурного елемента, який забезпечує безперервність культурних традицій і сприяє збереженню соціальної стабільності. Вони є основою для створення нових колективних уявлень і допомагають суспільству адаптуватися до змін. Отже, відмова від старих міфів і пошук нових є невід'ємною частиною розвитку суспільства. Це процес, який

постійно відбувається і забезпечує еволюцію соціальних відносин, водночас зберігаючи зв'язок з культурною спадщиною. Людина, шукаючи нові сенси, завжди залишатиметься частиною свого суспільства, і її зусилля зі створення нових міфів сприятимуть збереженню і розвитку колективної свідомості.

Західна цивілізація, з огляду на свою історичну культуру і соціальний устрій, має більше можливостей для змін і різноманітності міфів порівняно зі східною цивілізацією. Історія західної культури демонструє численні трансформації та виникнення різних міфів, кожен з яких, попри свою унікальність, відображає спільну культурну традицію. Західна культура, з її відкритістю до інновацій і змін, постійно еволюціонує, тоді як мусульманська культура залишається більш традиційною і стабільною, з міфами, які майже не зазнають кардинальних змін з часу свого утворення. Ця різниця у здатності до змін між західною і східною цивілізаціями є наслідком їхніх різних підходів до міфології і традицій. Західна культура сприяє постійній переоцінці та адаптації міфів, дозволяючи їм еволюціонувати разом із суспільством. Це забезпечує більшу гнучкість і можливість для творчості. У той же час, східна культура цінує сталість і непорушність традицій, що сприяє збереженню незмінності її міфів. Починаючи творити новий міф, людина отримує свободу, оскільки ця діяльність є передумовою творчості. Проте ця свобода не є абсолютною; вона обмежується культурними і соціальними рамками. Свобода як передумова творчості полягає в здатності долати певні перепони і обмеження. Щоб створити щось нове, необхідно в певній мірі відмовитися від існуючої традиції, або принаймні адаптувати її до нових умов. Цей процес потребує не тільки відваги, але й здатності до критичного мислення. Західна культура з її динамічним розвитком і багатою історією змін сприяє такій творчій свободі. Люди в західних суспільствах часто стикаються з викликами, які змушують їх переосмислювати свої цінності і створювати нові міфи, що відповідають сучасним реаліям. На противагу, мусульманська культура, з її акцентом на традиції і стабільності, забезпечує менше простору для радикальних змін. Це не означає, що творчість і зміни неможливі, але вони відбуваються в рамках усталених традицій і мають більше обмежень. Таким чином, процес

створення нових міфів і культурних цінностей є ключовим аспектом соціальної еволюції. Свобода, яка виникає з цього процесу, є критично важливою для творчості і розвитку суспільства. Західна цивілізація з її відкритістю до змін демонструє більшу гнучкість і адаптивність, тоді як східна цивілізація забезпечує стабільність і непорушність традицій. Обидва підходи мають свої переваги і недоліки, але разом вони підкреслюють важливість міфології як основи культурного і соціального життя [16, С. 145-147].

Творчий акт людини часто виникає з незадоволення існуючим станом речей. Світ навколо нас, з усіма його недоліками та обмеженнями, часто не відповідає нашим уявленням про ідеал. Проте, як не дивно, цей ідеал вже існує у вигляді створеного міфічним мисленням світу. Зазвичай незадовільними є не самі основні ідеї, а зовнішня оформленість або нашарування часу, трансформації, які міф зазнав внаслідок історичного розвитку. Створюючи новий міф, людина свідомо чи підсвідомо повертається до первісної розповіді, яка існувала ще в архаїчному суспільстві. Вона адаптує ці стародавні ідеї до сучасних умов, оскільки цілком відмежуватися від існуючих суспільних відносин неможливо. Від цих відносин значною мірою залежать можливості творчої діяльності. Наприклад, у християнській культурі, особливо на Заході, відбувалося багато змін і адаптацій протягом історії. Ця культура інтегрує нові ідеї та цінності, сприяючи постійному оновленню міфів і створенню нових. Це дозволяє їй ефективно реагувати на виклики часу і адаптуватися до змін. Християнство в Європі, зокрема під час Реформації, демонструє цей процес. Реформація, започаткована Мартіном Лютером, була спробою повернутися до первісних ідеалів християнства, очищених від нашарувань середньовічної католицької церкви. Це був творчий акт, заснований на прагненні до ідеалу, який вже існував у свідомості людей, але був трансформований історією. На противагу, мусульманська культура характеризується більшою стабільністю і непорушністю традицій. Ісламські міфи і релігійні практики залишаються майже незмінними з часу їх виникнення. Іслам прагне зберегти первісну чистоту ідеалів і вчень, мінімізуючи вплив історичних змін. Це не означає, що мусульманська культура не зазнає змін, але вони

відбуваються значно повільніше і обережніше. Стабільність мусульманської культури забезпечує збереження традицій і непорушність міфів, що підтримують соціальну ідентичність. Водночас, це може обмежувати можливості для радикальних творчих актів, спрямованих на зміну існуючих суспільних відносин. Таким чином, створення нових міфів у християнській і мусульманській культурах показує, як різні підходи до міфів і традицій впливають на творчість і соціальні зміни. У християнській культурі динамічність і відкритість до змін сприяють створенню нових міфів і адаптації старих до нових умов. Мусульманська культура, навпаки, зберігає стабільність і непорушність традицій, забезпечуючи сталість соціальних відносин. Створюючи новий міф, людина намагається повернутися до первісних ідеалів, пристосовуючи їх до сучасних умов. Це свідчить про те, що навіть у процесі творчості людина залишається пов'язаною з існуючою культурною традицією, яка визначає можливості і межі її діяльності. Творчість, що народжується з незадоволення існуючим станом речей, стає процесом повернення до ідеалів, які були створені міфічним мисленням. Людина не може цілком відмежуватися від суспільних відносин, оскільки вони визначають можливості її творчої діяльності. Таким чином, навіть створюючи новий міф, вона спирається на вже існуючі ідеї і традиції. Однак важливо розуміти, що свобода, яка приходить із створенням нового міфу, не є абсолютною. Вона завжди обмежена рамками існуючої культури і суспільних відносин. Свобода є передумовою творчості, але вона також є здатністю долати певні перепони і обмеження. Щоб розпочати створювати щось нове, необхідно певною мірою відмовитися від існуючої традиції. Тож творчість завжди балансує між збереженням традицій і новаторством. Людина, незадоволена існуючим станом речей, прагне ідеалу, який вже існує у вигляді міфічного світу. Вона повертається до первісних розповідей і адаптує їх до сучасних умов, створюючи новий міф. Це процес, який показує, як глибоко пов'язані творчість і міфологічне мислення в культурі людства.

Ми поділяємо точку зору, що «творчість людини визначається трьома елементами – елементом свободи, завдяки якій тільки й можлива творчість нового і неіснуючого, елементом дару і пов'язаного з ним призначення, та елементом

створеного вже світу, в якому і відбувається творчий акт і з якого він бере свої матеріали» [5, С. 24]. У своїй творчості людина усвідомлює мету і розуміє, що повна свобода недосяжна. Усвідомлення умов творчості дозволяє їй використовувати їх у своїй діяльності. Повного відчуження від існуючого не відбувається і не може відбутися, адже новаторство завжди спирається на традицію. Саме традиція визначає рамки і засоби соціальної появи та реалізації нових ідей. Нагадаємо, Т. С. Еліот зазначив, що дотримуватися традиції означає володіти всією історією, починаючи з Гомера і закінчуючи сучасністю, і визначити своє місце в цій історії. Оволодіти традицією – значить внутрішньо просякнути не лише минулим, а й теперішнім, і певною мірою синхронізувати їх у своїй свідомості та почуттях. Традиція є відправною точкою для творця, від якої він відштовхується у своїй діяльності зі створення нового, навіть якщо метою є заперечення цієї традиції. Творчий акт неможливий без усвідомлення і прийняття умов, у яких він здійснюється. Людина розуміє, що її свобода обмежена, але це не заважає їй використовувати ці обмеження як точки опори. Традиція стає тим фундаментом, на якому вибудовується новаторство. Вона надає структуру і контекст, без яких нові ідеї не мали б змоги виникнути і розвиватися. Важливим аспектом є те, що новаторство не може існувати без традиції. Традиція є носієм накопиченого досвіду, знань і культурних цінностей. Вона забезпечує безперервність розвитку, зв'язок між минулим і майбутнім. Кожен новатор спирається на досягнення попередників, використовує їх як основу для своїх власних відкриттів і досягнень. Однак новаторство не обмежується простим відтворенням або наслідуванням традиції. Це процес, який передбачає критичне осмислення і переосмислення існуючих норм і практик. Новатор адаптує традицію до нових умов, додає нові елементи і створює щось унікальне. Саме через цей діалог між традицією і новаторством відбувається культурний прогрес і розвиток. Таким чином, творчий процес неминуче пов'язаний із традицією. Людина, усвідомлюючи обмеження своєї свободи, використовує їх як засіб для реалізації своїх ідей. Традиція стає тією відправною точкою, від якої відштовхується новатор у своєму прагненні створити щось нове. І хоча повне відчуження від існуючого

неможливе, саме через взаємодію з традицією народжуються нові ідеї і досягається прогрес. Цей підхід не лише сприяє збереженню культурної спадщини, але й забезпечує її розвиток і адаптацію до нових умов. Тому традиція і новаторство є двома невід'ємними компонентами

Висновки до розділу 1

Ключовою ідеєю є те, що культура та творчість є невід'ємними складовими людського життя, які постійно взаємодіють із традиціями. Перш за все, культура і традиції визначають наші погляди, цінності та спосіб мислення. Історія, міфи, релігія і соціальні структури утворюють культурну основу, яка впливає на наші уявлення про світ і наше місце в ньому. Традиції передаються з покоління в покоління і формують наше світосприйняття. Однак культура завжди еволюціонує, а творчість виступає як механізм цієї еволюції. Творчість відображає наші зусилля адаптуватися до змін у світі, розширювати межі нашого розуміння та виражати нові ідеї. Це може включати як інноваційні зміни, так і відтворення традиційних концепцій у новому контексті. У цьому процесі творча людина найчастіше спирається на традиції як на вихідну точку. Традиція стає основою, на яку вона будує нові ідеї і концепції. Водночас, творчість вносить інновації та зміни у традиційний лад, розвиває його і пристосовує до сучасних реалій. Отже, культура, традиції і творчість взаємодіють і взаємозбагачуються, створюючи динамічну систему, яка постійно розвивається. Вони формують нашу ідентичність, наші цінності та наш спосіб бачити світ, а також надають нам інструменти для творчого вираження та інновацій. У кінцевому підсумку, розуміння взаємозв'язку між культурою, традиціями і творчістю допомагає нам краще розуміти себе, світ навколо нас і наші можливості для розвитку. Це дає нам засоби для вираження себе, розвитку особистості та створення майбутнього, яке відображає наші найвищі ідеали та цінності.

Визначений підхід наводить нас до конкретних проблем, які можна виокремити в контексті культури, традицій і творчості:

Конфлікт між старим і новим виникає, коли традиції стикаються з інноваціями. Деякі люди можуть бути прихильниками збереження традицій, тоді як інші можуть вважати, що потрібно розвиватися та адаптуватися до нових умов. Цей конфлікт може виникати як у культурі загалом, так і в індивідуальному досвіді кожної людини.

Відчуття втрати ідентичності, коли зміни в традиціях та культурному контексті можуть викликати відчуття втрати ідентичності у деяких людей. Вони можуть відчувати, що втрачають зв'язок зі своїми коріннями або втрачають їхні цінності у сучасному світі.

Нерозуміння та неприйняття, коли різниця в традиціях і культурних цінностях може призвести до непорозумінь та конфліктів між різними групами людей. Нерозуміння і неприйняття можуть загострювати соціальні проблеми та поглиблювати розбіжності в суспільстві.

Втрата традицій через глобалізацію, оскільки поширення глобальної культури може призвести до стандартизації та втрати унікальності культурних виявів.

Обмеженість вибору та творчості, оскільки деякі традиції та культурні норми можуть обмежувати індивідуальну свободу та творчість. Наприклад, суворі соціальні чи релігійні правила можуть запобігати людям виражати себе та розвивати нові ідеї.

Нерівність та дискримінація можуть бути вбудовані у культурні традиції та практики, що призводить до систематичного погіршення умов для деяких груп населення та обмеження їхніх можливостей для творчості та самореалізації.

РОЗДІЛ 2

УКРАЇНСЬКІ СТЕРЕОТИПИ ФЕМІННОСТІ В СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ

У кінці ХХ та на початку ХХІ століть наукове співтовариство переживало період інтенсивних досліджень та дебатів, які відобразилися на зміні наукових парадигм. Однією з ключових трансформацій було переосмислення культури як складної системи, що виникає з соціокультурної діяльності людини. Це нове розуміння культури відкривало двері для аналізу її складових з позицій гендерних упереджень і стереотипів. Однією з головних тем цього періоду стала проблема патріархальних стереотипів у суспільстві. Вчені почали усвідомлювати, що культурні норми та цінності, що лягли в основу соціальних структур, часто відтворюють гендерні нерівності та дискримінацію. Це спонукало дослідників до того, щоб переглянути культурні явища з точки зору їх впливу на статеві ролі та ідентичності. Однією з основних задач стала аналіз розподілу соціальних ролей у суспільстві з огляду на патріархальні уявлення. Дослідники виявляли, як ці уявлення впливають на розподіл влади, можливостей і обмежень між чоловіками та жінками в різних сферах життя, від сімейних відносин до економічних можливостей та політичного участі. Вони також досліджували, як ці уявлення формують уявлення про ідеальні моделі чоловічості та жіночості та впливають на індивідуальні та колективні ідентичності. Ці дослідження сприяли формуванню нового підходу до аналізу культури, що враховує гендерні аспекти та сприяє розумінню складних взаємозв'язків між культурою, суспільством та статевою ідентичністю. Вони також відкривають шлях для розвитку соціальних наук та формування більш рівноправного та справедливого суспільства.

У сучасному світі спостерігається зростання інтересу до вивчення соціальних явищ та процесів через призму гендерної неупередженості. Це відображає важливий рух у напрямку нової культурної парадигми, що визнає необхідність розуміння та врахування різноманітних гендерних перспектив у дослідженнях. Однією з ключових дисциплін, яка активно досліджує гендерні аспекти, є

культурологічні студії гендерних стереотипів. Поняття гендеру включає в себе широкий спектр полорольових стереотипів, серед яких особливе місце займають стереотипи фемінності. Ці стереотипи формують уявлення про те, які ролі та які якості повинні відповідати жінкам у суспільстві. Вони впливають на уявлення про жіночі можливості, соціальний статус та індивідуальну ідентичність. Дослідження гендерних стереотипів у культурі дозволяють виявити, як ці уявлення відображаються у різних аспектах суспільного життя, включаючи масові медіа, літературу, мистецтво, релігію та інші сфери. Вони розкривають механізми формування та утримання гендерних стереотипів, а також їх вплив на індивідів та суспільство в цілому. Аналіз гендерних стереотипів сприяє збагаченню нашого розуміння про складність гендерних відносин у сучасному світі. Він також підкреслює важливість боротьби з дискримінацією та нерівністю на основі статі, сприяючи формуванню більш справедливого та рівноправного суспільства.

На сучасному етапі вивчення гендерної культури ми спостерігаємо, що ця галузь перебуває на стадії становлення. Незважаючи на певний прогрес у наукових дослідженнях, здійснених в галузі гендерної лінгвістики та інших аспектах, існує недолік у вивченні та розумінні сутності цих концепцій. Ця «лакуна» у знаннях виявляється очевидною, і це свідчить про те, що наукові дослідження та актуальність вивчення гендера ще далеко не вичерпані. Наприклад, багато років тому в українському суспільстві виникла теза про існування матріархату в традиційній культурі. Ця ідея була особливо популярною наприкінці ХІХ століття, коли вона була вплинута теорією соціальної еволюції Йогана Бахофена. Згідно з цією теорією, всі суспільства пройшли розвиток від простіших до складніших форм, причому одним з перших шаблів у цьому розвитку було матріархальне суспільство. Українські історики, етнографи та фольклористи того періоду активно досліджували цю ідею, зокрема Володимир Охримович, який зосередився на вивченні весільної обрядовості, вважаючи її свідченням про матріархат у минулому українського суспільства. Проте варто розуміти, що цей період в історії України, кінець ХІХ – початок ХХ століття, був часом формування української нації. Таким чином, практично всі дослідники того часу, які займалися історією, фольклором та

етнографією, були причетні до цього націєтворчого процесу. Їхні дослідження та висновки мають бути розглянуті з урахуванням цього контексту та можливих впливів на їхні погляди та дослідження. Таким чином, хоча деякі аспекти гендерного дослідження можуть бути вивчені, є явна потреба у подальших дослідженнях та уточненнях, щоб краще зрозуміти та проаналізувати сутність гендерних стереотипів та культурних аспектів, які з ними пов'язані [8; 9; 11].

Українські митці та науковці завжди мали на меті відзначити унікальність та відмінність української нації від російської. Одним з ключових аспектів, на якому зосереджувалася увага, було підкреслення української ідентичності та розрізнення українського народу від російського. Ідея матріархальності стала одним із яскравих прикладів, що демонстрували цю відмінність і оригінальність української культури та суспільства порівняно з російським. У той час коли в Україні відбувався процес націєтворення та встановлення національної ідентичності, виникали різноманітні погляди на те, що робить українську культуру унікальною. Один із способів доведення цієї унікальності полягав у наголосі на матріархальних аспектах українського суспільства, що відрізняли його від традиційного патріархального устрою російського суспільства. Українські митці та науковці, такі як Оксана Кісь, віддавали перевагу цій концепції через її потенціал у підтримці національної самосвідомості та встановленні відмінностей між українською та російською культурами. Вони розглядали матріархат як не лише соціально-культурний феномен, але й як засіб утвердження української ідентичності та самостійності. Ця ідея слугувала протиположністю російському «домострою» та підкреслювала унікальність українського суспільного устрою порівняно з російським. Таким чином, українські митці та науковці активно використовували ідею матріархальності для підтримки української національної ідентичності та відзначення відмінностей української культури від російської. І ідея матріархальності якраз мала стати одним із яскравих і дуже зручних прикладів на доведення цієї відмінності й оригінальності та на протиположність російському «домострою», – пояснює Оксана Кісь [8; 9; 11]. У своїй дослідницькій роботі науковиця підкреслює значення гумористичних пісень та сатиричного фольклору,

особливо у вигляді образів сильних жінок, які приходять до вершини у родині. Ці твори привертають увагу до явищ, які, насправді, були винятками від загальних норм часів їх створення і відображали те, що контрастувало з традиційними стандартами суспільства того періоду. Але, як стверджує дослідниця, за всією цією гумористикою та сатирою стоїть складна реальність життя того часу, а саме – соціальні відносини та взаємини у селянських родин. За її словами, етнографічні матеріали підтверджують, що життя селян не було настільки безтурботним та веселим, як це може здатися при читанні фольклорних творів. Відомості, які надає дослідниця, свідчать про те, що в минулому жінка в родині рідко мала можливість домінувати, а її чоловіка, який піддавався впливові такої жінки, часто не поважали в громаді. Зазвичай таким чоловіком вважався пияк або ледар. У того часу загальновизнаною була думка, що жінка не мала права навіть підвищити голос на свого чоловіка, не кажучи вже про застосування фізичної сили до нього.

Розмови авторки зі старшими жінками, народженими на початку ХХ століття, відкрили багато цікавого. Вони не лише поділилися власними досвідом, але й розповіли про те, що в родині їхніх матерів, бабусь та інших родичок ситуація була подібною. Усі вони підтвердили, що в минулому жінка не могла навіть подумати про те, щоб підняти руку на чоловіка, і вживати відвертих слів у його адресу було неможливо. Тим часом, жінок часто піддавали насильству в родині, і це було досить поширеною практикою [8; 9; 11].

У своїх висновках дослідниця вказує на важливість документальних матеріалів для об'єктивного розуміння становища жінок у традиційній українській культурі. Зокрема, вона зауважує, що для максимально правдивого та неупередженого висвітлення цього питання слід звертатися переважно до історичних документів, а не до етнографічних матеріалів. Аргументуючи своє твердження, вона вказує на те, що етнографи почали письмово фіксувати дані тільки з середини ХІХ століття, що обмежує можливість долучення аутентичних свідчень про жіноче повсякдення в більш ранні періоди. Крім того, вона зазначає, що в той час наука була переважно чоловічою, а експедиції до сіл здійснювалися переважно чоловіками, які спілкувалися з іншими чоловіками. Така диспропорція

впливала на те, що багато фактів про жіноче життя були записані з уст їхніх чоловіків і відображали реальність через призму чоловічого бачення, що, за словами дослідниці, дещо викривало реальність [8; 9; 11].

Таким чином, наше розуміння традиційної української культури і ролі жінок в ній в значній мірі залежить від інтерпретації історичних документів та етнографічних матеріалів. Спробуючи відтворити минуле, ми маємо усвідомлювати обмеження та особливості цього процесу. Досягнення науки та дослідницької роботи останніх десятиліть, зокрема у галузі гендерних студій, дозволили переглянути традиційні уявлення про роль жінок у суспільстві. Однак, як показує аналіз дослідницьких матеріалів, нам ще далеко до повного розуміння цього питання. Особливо це стосується етнографічних матеріалів, які, як вказує науковиця, були дещо викривлені через призму чоловічого бачення. Це робить ускладненим нашу спробу зрозуміти сутність жіночого життя в традиційному українському суспільстві. Така ситуація вимагає подальших досліджень та об'єктивного підходу до аналізу джерел. Згадуючи свідчення старих бабусь із експедицій, авторка вказує на несприятливе становище жінок у традиційній культурі. Проте, вона застерігає від однозначних висновків, наголошуючи на важливості коректного інтерпретування історичних джерел. Отже, висновок очевидний: розуміння становища жінок у традиційній українській культурі потребує більш глибокого та об'єктивного підходу до аналізу історичних та етнографічних джерел, а також подальших досліджень у цій сфері.

Оксана Кісь також пролила світло на стереотип про давність образу Березини як хранительки сімейного вогнища в українській культурі: «В українському фольклорі такого образу немає. Час від часу історикам доводиться викривати хибність цієї ідеї. Образ березини сімейного вогнища, яким багато хто нині оперує, є винаходом, новотвором кінця 1980-х років. [9]. Образ Березини виникає у художніх творах фольклористів, українських письменників, перейнятих національною культурою на хвилі національного відродження 30 років тому, – стверджує вчена [9]. А саме – «березиню» винайшли Василь Скуратівський і Василь Рубан, які незалежно один від одного почали використовувати цей образ як

своєрідне втілення богині домашнього вогнища. В українському фольклорі, або слов'янській міфології згадки про берегинь практично не зустрічаються. Міфологічна берегиня – маргінальний і малозгадуваний персонаж нижчої демонології, подібна до русалки фантастична істота, яка нібито живе на берегах водойм. Українські дослідники ретельно опрацювала матеріали фольклористів і етнографів минулого. Вони з'ясували, що берегиня – дуже розмитий і невиразний персонаж, про якого практично немає свідчень. Немає жодних підстав стверджувати, що це була богиня, котра належала до слов'янського пантеону: «Це – чиста фікція». [6; 8; 9; 10; 11].

Водночас, не можна стверджувати, що цей образ був нав'язаний нашому суспільству – навпаки, він органічно відповідав запиту того часу на новий ідеал жіночності. Кінець 1980-х – початок 1990-х років був періодом, коли разом із розпадом комуністичної ідеології канон радянської супержінки також втратив свою привабливість та авторитет. Іншого ідеального образу, до якого жінки могли би прагнути, щоб почуватися «справжніми», на той момент не було. Ідея берегині – жінки-опікунки, яка поєднує в собі турботливість, дбайливість і сердечність з одного боку, та впливовість, авторитетність і владність з іншого, дуже добре відповіла на цей суспільний запит [9; 10; 11; 20]. Адже це був час, коли ідею матріархальності, матріархату, особливої української фемінності почали широко експлуатувати в медіа експерти, науковці, освітяни, громадські активісти. Тому берегиня літературний образ перетворився на стереотип, що посткомуністичні інтелектуали і влада ввели в обіг, щоби, скажімо, відволікти увагу від реальних питань гендерної рівності [8; 9; 11].

Образ Берегині виглядав привабливо лише на початку 1990-х років, на тлі ідеологічного вакууму. Проте, якщо орієнтуватися на такий ідеал, жіноча самореалізація зводилася б виключно до родинного життя. Сучасне суспільство, зокрема й українське, потребує мобілізації всього людського потенціалу. Відсилати частину населення додому для виконання традиційних ролей було б нераціонально. Прагнення до цього ідеалу призводить до фрустрації, оскільки досягти ілюзорного ідеалу неможливо. Можливо, цей образ свого часу мав позитивний, об'єднавчий

вплив, але загалом він є шкідливим, як і ідея матріархальності. Віра в матріархальність суспільства змушує ігнорувати факти дискримінації, які є повсюдними і постійними [8; 9; 11].

Історичні документи не можуть повністю відобразити життя українців у минулі часи. Варто зауважити, що українці, як народ, переважно мешкали у селах, де рівень освіченості був невисокий, а взаємодія з судовими органами обмежена. Більшість проблем, які виникали в селянській родині та громаді, вирішувалися на основі звичаєвого права. Звернення до суду були рідкісними і зазвичай спричинювалися дуже серйозними подіями. Оскільки звичаєве право передається через традицію, його вивчення слід здійснювати, опираючись на етнографічний матеріал і, меншою мірою, на фольклор [6; 9; 10; 11; 15]. Слід також зауважити, що категорії, такі як «дискримінація», не зовсім доречно застосовувати до традиційного суспільства. Традиційна культура базується на інших принципах, де поняття прав і свобод людини не мають такого значення, як у сучасному суспільстві. Щодо гендерних відносин, у традиційній культурі діє принцип комплементарності, або ж взаємодоповнюваності, де соціальні ролі, розподілені між чоловіками та жінками, працюють у певному партнерстві [6; 9; 10; 11; 15]. Основою селянської сім'ї було сільське господарство, яке включало рільництво або скотарство, де переважала чоловіча праця, а також чоловіче майно. У традиційній українській культурі, як і в інших патріархальних культурах, основна власність, така як земля, худоба, житло та сільськогосподарський інвентар, належала чоловікові і передавалася здебільшого по чоловічій лінії. Крім того, молода жінка переходила жити до дому свого нареченого, а прізвище передавалося від чоловіка. Це явище називається патрилокальністю і патрিলінійністю. [6; 9; 10; 11; 15].

Патріархальність української культури проявлялася в багатьох аспектах, зокрема в родинних і подружніх стосунках, де остаточне слово завжди належало батькові – голові сім'ї, який вважався відповідальним за поведінку і вчинки не тільки своїх дітей, а й своєї дружини. Навіть у випадку, коли одружена жінка вчиняла злочин, відповідальність лягала на її чоловіка, який не зміг належним

чином її доглянути. Чоловік мав право «виховувати» свою дружину, караючи її за неналежну поведінку. Це відображено у фольклорі, зокрема у приказках на зразок: «Жінка не бита – як коса не клепана» [9; 10; 11]. Так, сімейне насильство не тільки допускалося, але й вважалося легітимним – чоловікові надавалося право застосовувати фізичну силу до своєї дружини, щоб «наставити її на правильний шлях». Серед гуцулів існує приказка, яку в 1970-х роках зафіксував мій батько: «Жінку треба бити, аби си не збавила, а збавлену – аби си поправила» [9; 10; 11]. Тобто «для профілактики». Крім того, про чоловіка як голову, а жінку як шию, Прислів'я, яке стверджує, що чоловік є головою, а жінка - шия, не здається відповідним, оскільки кожен, хто розуміє нейрофізіологію, знає, що рухи шиї відбуваються лише під впливом сигналів, що надходять від головного мозку, хоча вимагати наукової мудрості від народних прислів'їв видається дивним. Тож, цілеспрямована критика української етнографічної культури мала цілком політичну природу й зумовлена просуванням антиукраїнської позиції, пов'язаних з Російською Федерацією та російською пропагандою в Україні.

З іншого боку, потрібно зважати також на форми й особливості цієї патріархальності. Адже в українській культурі жінка, водночас, мала можливість володіти певною власністю (в тому числі власністю на землю), яка передавалася саме по жіночій лінії, успадковувалася дочкою від матері (так звана «материзна»). Варто згадати і про можливість для жінки розпоряджатися певною сумою грошей (отриманою від так званого «жіночого господарства» – городництва, молочарства). Інша річ – що в сімейному господарстві більшість прибутку надходила від рільництва та скотарства й, відповідно, перебувала в диспозиції чоловіка. До «жіночого господарства» належало молочне виробництво, городництво, текстиль. Жінка могла продавати ці продукти своєї праці й залишати собі отримані за них кошти. Тобто патріархальність в українській культурі не було доведено до крайніх форм, як, скажімо, в російській культурі чи в культурах суспільств арабського світу [10; 11; 15].

Дивлячись на традиційне суспільство з перспективи століть і наших уявлень про рівноправність і дискримінацію, ми справді можемо помітити в ньому

обмеження прав і можливостей жінок. Однак ми також маємо розуміти, що зсередини тогочасне суспільство мало для його представників зовсім інакший вигляд, – продовжує Оксана Кісь. – Дівчатка й хлопчики, які виховувались у традиційній культурі, не знали альтернативних сценаріїв влаштування свого життя. Традиційні моделі були єдино можливими способами розвитку їхньої жіночої та чоловічої долі. Нормальний і бажаний сценарій для дівчинки полягав у тому, щоб стати «повноцінною жінкою» –вийти заміж, народити й виховати дітей, мати власне господарство, стати господинею тощо, тобто пройти класичним маршрутом, однаковим абсолютно для всіх. Той, хто відходив від усталеного сценарію, збивався на манівці – зазнавав якщо не репресій, то різних форм покарань. Згадаймо образ дівчини-покритки – самотньої матері, дівчини, яку хлопець «звів» і покинув, а дитину вона народила поза шлюбом. Що це означало для жінки? Каменування, побиття та вигнання – крайнощі, які частіше траплялись у художній літературі, ніж у реальному житті. Проте на таку жінку чекала дуже незavidна доля: разом із дитиною вона ставала тягарем для сім'ї, при якій лишалася жити (чи при своїх батьках, чи при братові), адже селянське господарство базувалося передусім на чоловічій праці, на фізичній силі. Крім того, істотними були моральний осуд і численні обмеження ритуального плану [6; 9; 10; 11; 15]. І зсередини традиційної культури явища, які ми вважаємо ненормальними, вважались цілком прийнятними. Так, нам здаються неправильними й жорстокими різні способи фізичного покарання дітей – побиття, залякування, позбавлення їжі, обмеження пересування, – проте в умовах традиційної культури це були звичайні методи етнопедагогіки, ефективного виховання [6; 9; 10; 11; 15].

Відповідаючи на запитання ведучого, гостя радіостудії зауважила, що традиційна культура менше оперує категоріями віку й більше спирається на природні цикли людського життя та пояснила це на прикладі становлення жінки від дівчинки й до баби: «Межа між дівчинкою та дівчиною-відданицею, яка вже могла чекати сватів і претендувати на заміжжя, пролягала через період статевого дозрівання. Як розповідали старші жінки, дівувати починали у 14-15 років, а 16-17 років вважались вже шлюбним віком [9; 10; 11; 15].

Власне, момент одруження знаменував перехід до наступного етапу, від статусу дівчини до статусу молодиці. Це був дуже серйозний і важливий перехід, який докорінно змінював права, обов'язки, становище жінки в суспільстві, оскільки вона набувала автономності, ставала частиною окремої сім'ї, починала самостійно господарювати. Період перебування у статусі молодиці, заміжньої жінки міг тривати по-різному в різних регіонах. Настання віку баби часом пов'язувалося з появою онуків, часом – із менопаузою, втратою жінкою репродуктивної функції як ознакою старості. Загалом ці чотири основні вікові віхи, життєві етапи – дівчинки, дівчини, жінки-молодиці та баби – означали поступове розширення спектру прав, можливостей і відповідальності. Так, дівчинка була головно об'єктом виховання і не мала самостійності у своїх вчинках. Нею розпоряджалися батьки, передусім мати, яка навчала її жіночої роботи, аби з настанням періоду дівування її дочка могла пред'явити свій арсенал умінь, навичок і якихось виробів – рушників, постелі, сорочок і так далі, з котрими мала б далі йти заміж [6; 9; 10; 11; 15].

Справжній жіночий розквіт – це, звичайно, період молодиці. У цей час жінка самостійно господарює та виховує своїх дітей, і їй у всіх відношеннях – як емоційно, так і фізично – ведеться найважче. Контрацепція у традиційному українському суспільстві, як і в усіх інших традиційних суспільствах, була недоступною. Тож вагітності й пологи траплялись із жінкою дуже часто, і, з огляду на це, її організм досить швидко виснажувався. Тим паче, що декретної відпустки тоді нікому не надавали і вагітна жінка мала виконувати ту саму роботу, як і завжди, – доглядати інших дітей, обробляти город і поле, порати худобу тощо [6; 9; 10; 11; 15].

Жінка старшого віку – баба – цілком відмінна категорія. Як правило, це – людина, майже повністю вилучена з трудових процесів через свою немічність (колись унаслідок постійної інтенсивної фізичної праці люди старіли у більш ранньому віці, ніж тепер). Перелік її господарських обов'язків був обмеженим, а от статус – доволі високим. Це – статус цензора (в інших культурах – мудреця, старійшини), носія знань і досвіду. Традиційна культура тим і прикметна, що повага до старших людей ґрунтується на здобутому ними життєвому досвіді,

накопичених упродовж життя знаннях, якими ця людина може ділитися, коли на те буде її ласка, настановляти, напучувати. Традиційна культура тому наділяє старших людей таким великим авторитетом, що вони уможливають її тяглисть, дозволяючи їй відтворюватись і функціонувати ефективно й гармонійно. У сучасних культурах це функціонує інакше, адже знання, уміння, навички здобуваються не впродовж життя, а завдяки освіті, і цінуються незалежно від віку їхнього носія [6; 9; 10; 11; 15].

Розваг у старих людей було небагато. У традиційних суспільствах розваги взагалі траплялися рідко, як правило, на великі релігійні свята або з інших okazji (весілля тощо). Крім того, сценарії всіх цих свят переважно стандартно регламентувалися. Наприклад, старші жінки не танцювали на весіллях, вони могли тільки сидіти й спостерігати, а головна розвага зводилася до «перемивання кісточок». Старші, виконуючи свою роль моральних цензорів, коригували поведінку молоді (і їхній голос справді важив, адже для будь-кого було важливо, що про нього говорять люди, як його оцінюють). Інших способів соціалізації в селі – крім іще церкви та подій у межах календарної обрядовості – не було [6; 9; 10; 11; 15].

Варто зазначити, що узагальнювати різний історичний досвід некоректно. Наприклад, як вести мову про «українську жінку», «європейську жінку», так і порівнювати їх між собою: «У кожній європейській культурі – залежно від історичного періоду та конкретної соціальної верстви, про яку ми ведемо мову, – уявлення про те, що означає бути правильною та гідною або, навпаки, нищою жінкою, відрізнялися» [11]. Слід визнати, що в жодній європейській культурі (в тому числі й українській) ніколи не панував матриархат. Усі ці культури були патріархальними – кожна у свій спосіб. Гендерні відносини у сільському середовищі регулювалися переважно звичаєвим правом, відносини між представниками вищих суспільних верств спиралися на кодифіковане право, котре також різнилося від епохи до епохи, від регіону до регіону, від країни до країни. У 1970-х роках світ у гендерній історичній культурології постає питання: «чи існував Ренесанс для жінок?». Ним захопилась чимало дослідників. З'ясування того,

наскільки епоха Відродження насправді була часом поступу щодо жіночих прав і можливостей перейшло в авангард культурологічних розвідок. Дослідники дійшли висновку, що, виявляється, в Середні віки права жінок, наприклад французьких, були значно ширшими. Тобто «темне Середньовіччя» було світлішими часами для жінок, ніж «світлий Ренесанс». Отже, завжди слід зважати на історичний контекст, а не оперувати широкими поняттями, за якими стоять тільки стереотипи, наші загальні та приблизні уявлення, котрі не мають стосунку до життєвих реалій» [3; 6; 9; 10; 11; 15].

Отже, активність жінок у соціокультурному просторі формується не лише в контексті їхньої індивідуальної біографії та конкретно-історичної ситуації. Важливо розуміти, що соціокультурна реальність жінок має загальне значення, і спроби пояснення її засобами геополітичних порівнянь та квазі-історичних досліджень нерідко відображають вплив патріархальних уявлень.

Висновки до розділу 2

Аналіз культурної значущості образу Березині можна виявити деякі ключові протиріччя та недоліки, які випливають з цього образу. Розкриття цієї суперечливості у критичному аспекті допоможе краще зрозуміти особливості гендерної культури в сучасному українському суспільстві і культури:

По-перше, варто відзначити, що образ Березині, хоч і символізує жіночу силу та плодючість, водночас закріплює стереотипи про ролі жінок у суспільстві. Цей образ часто асоціюється з материнством, домогосподарством та іншими традиційно жіночими обов'язками, що може обмежувати можливості самореалізації жінок у сучасному світі.

По-друге, образ Березині часто використовується у політичних цілях як символ національної ідентичності та патріотизму. Проте таке використання образу може викликати відчуття виключеності або недооцінення для тих, хто не відповідає традиційним стереотипам жіночості, наприклад, для жінок, які обирають кар'єру чи не мають дітей.

По-третє, образ Березині не враховує різноманіття жіночих досвідів та ідентичностей українських жінок. Цей образ створює уявлення про єдиний ідеал жіночості, що може викликати відчуття неприйняття або невизнання для тих, хто не відповідає цьому ідеалу.

Отже, хоча образ Березині може мати свої позитивні аспекти як символ української культури, важливо розуміти його обмеження та недоліки. Критичне осмислення цього образу допомагає краще зрозуміти його вплив на сучасне українське суспільство та змінити стереотипи, які можуть бути шкідливими для розмаїття жіночого досвіду та ідентичності.

РОЗДІЛ 3.

ОСОБЛИВОСТІ САМОРЕАЛІЗАЦІЇ ЖІНКИ В УКРАЇНСЬКОМУ СУСПІЛЬСТВІ

На цьому етапі перетворень в Україні критично важливим стало переглядати ролі жінок і чоловіків у суспільстві, спрямовуючись на створення принципів рівності. Концепція рівності ґрунтується на твердженні, що жінки і чоловіки мають однакові права і можливості для особистого розвитку та самореалізації [13, С. 2-3]. Цей принцип важливо розуміти не як знищення різниці між жінками і чоловіками, а, навпаки, як створення умов, що враховують природні ролі жінок, для того щоб всі громадяни, незалежно від статі, мали однакові можливості максимально використати свої здібності та втілити новаторські ідеї [20, С. 4-5].

Проблеми самореалізації жінок досліджувалися в роботах таких вчених як Дж. Маккі, А. Шерис, Д. Хартлі, Т. Виноградова, Л. Шнейдер, М. Пірен, В. Семенов, Н. Лавриненко, О. Бондарчук як за кордоном, так і в Україні. Аналізуючи їхні праці та інші джерела, можна виділити деякі недостатньо досліджені або зовсім не досліджені аспекти, які стають актуальними в контексті змін гендерних стереотипів у сучасних умовах. Ця стаття намагається охопити ці напрямки досліджень.

Спочатку визначимо, що ми маємо на увазі під терміном «гендер». Оскільки «стать» визначається як сукупність морфологічних і біологічних характеристик, то «гендерна культура» відображає соціально умовлені уявлення про чоловіків і жінок. Ці уявлення мають значний вплив на соціалізацію хлопчиків і дівчаток, формуючи норми поведінки, суспільний статус і стан, а також визначаючи розвиток характеристик, які суспільство вважає відповідними представникам кожної статі. [7, С. 48-56].

Категорія самореалізації є змінною, оскільки прямо залежить від історичних та культурних норм, які відображаються у суспільстві в різні епохи [4]. Наприклад, роль жінки значно змінилася з часом. У минулому жінка була відокремлена від

активного суспільного життя через тісні гендерні рамки та обмежений спектр можливостей. Проте останнім часом погляди на можливості жінок, їхню професійну підготовку, рівень освіти та інноваційні здібності істотно змінилися. У розвинених країнах жінки активно залучені до оплачуваної праці (30 – 50%), тоді як у країнах з невисоким рівнем індустріалізації їхня зайнятість обмежується лише 20 – 30% [9].

За даними ООН, зайнятість жінок очікується зростати, при цьому темпи зростання перевищуватимуть зайнятість чоловіків. У Європі загалом протягом 2001 року частка працездатних жінок збільшилась до 60%. За висловлюванням зарубіжних дослідників, освічені жінки, які зараз становлять половину випускників вищих навчальних закладів, можуть відіграти для постіндустріальної економіки 1985 – 2010 років таку саму роль, яку селяни відіграли для фабричного буму в 1950 – 1973 рр. [9].

Дослідження культурних аспектів самореалізації жінок у сучасному суспільстві переконливо підтверджують, що те, що вважається жіночністю в одному суспільстві, може розглядатися як чоловічі якості в іншому. Наприклад, деякі риси жіночності, такі як емоційність, готовність до самопожертви, фокус на сім'ю і дітей, не є природженими, а складеними певним суспільним контекстом. Таким чином, виявлено, що уявлення про «жіночість» і «мужність» визначаються як біологічними особливостями, так і культурними впливами, і, отже, їх сприйняття неоднакове і не всюди однакове. Ця ситуація є характерною, зокрема, і для поліетнічної України [8, С. 11]. У рамках вивчення гендерних відмінностей цілком доцільно провести аналіз «гендерної культури» як соціального явища, що формується з урахуванням суспільно визнаних норм і стандартів поведінки для чоловіків і жінок, а також встановлення принципів та норм їх взаємодії в сім'ї і їхнього місця у задоволенні соціальних потреб [8, с 13]. Тож, запропонуємо певне визначення гендерної культури: гендерна культура - це сукупність соціальних норм, які виникли і розвивалися у конкретному суспільстві протягом історії, і вона вимагає від кожного індивіда підкорення встановленим стандартам щодо ролей

чоловіка і жінки [2, С. 13]. Запропоноване визначення гендерної культури відображає певні особливості:

По-перше, це визначення занадто загальне і абстрактне, не враховує різноманіття культур, історичних контекстів та індивідуального досвіду гендерної приналежності, самовизначення, самореалізації, самовдосконалення.

По-друге, воно не враховує контекстуальності гендеру, бо прийняте самовизначення гендерної приналежності в одному суспільстві, може бути відхиленням або навіть небезпечним у іншому.

У четвертих, поняття «повинен підлягати» може викликати питання стосовно обов'язкового характеру гендерного самовизначення, оскільки гендерне самовизначення є нормою, а не приписом.

У п'ятих, пропоноване визначення гендерної культури можна вважати дискримінаційним, оскільки воно може застосовувати задля підтримки стереотипного уявлення про соціальні ролі чоловіка і жінки, маргіналізуючи гендерне самовизначення.

Нарешті, пропоноване визначення гендерної культури не враховує широкого спектру гендерних ідентичностей, які можуть існувати поза бінарним уявленням про чоловіка і жінку. Це може викликати виключення або невизнання осіб, які не вписуються у традиційні гендерні ролі.

Таким чином, пропоноване визначення гендерної культури скоріше належить до маркера стереотипів, оскільки воно надто загальне і абстрактне, ігнорує культурне розмаїття, історичні контексти та індивідуальний досвід гендерної ідентичності, розмаїття спектру гендерного самовизначення, обмеженості бінарної моделі гендеру. Маркування гендерної культури спонукає до дискримінації та підтримки гендерних стереотипів, що може призвести до виключення або невизнання осіб, які не відповідають традиційним гендерним ролям. Така концепція гендерної культури недоцільна і непродуктивна для сучасного суспільства, оскільки вона не віддзеркалює складності та різноманіття гендерних ідентичностей та уповільнює прогрес у справедливій інклюзивній культурі.

Основні стереотипи, до яких приводить маркування гендерної культури:

Гендерна культура не обов'язково пов'язана із статевою специфікою людей та їхньою життєтворчістю. Її фундамент може бути сприйнятий як міжстатевий поділ праці, але це не обов'язково віддзеркалює біполярність. Цей феномен може мати вплив на професійну культуру та інші аспекти життя соціуму, включаючи сім'ю, але він не обов'язково є визначальним або універсальним [15].

У вітчизняній культурології часто звертають увагу на дослідження материнського інстинкту та девіантної поведінки матері як порушення природної функції жінки. Ці аспекти активно вивчаються такими дослідниками, як В. Брутман, М. Панкратова, А. Варга, С. Єніколопова, І. Хамітова, М. Колпакова та інші. Однак, варто підкреслити, що ці дослідження можуть викликати певні суперечності та дебати, оскільки їхні висновки можуть бути сильно узагальненими або не враховувати індивідуальні особливості та контекст культурних, соціальних і історичних впливів [19, С. 95].

Таким чином, маркування гендерної культури через стереотипи є непродуктивним підходом, оскільки воно утверджує та утримує застарілі уявлення про соціальні ролі чоловіка і жінки. Це обмежує можливості індивідуальної самореалізації та вибору, а також сприяє дискримінації осіб, які не відповідають традиційним гендерним стереотипам. Замість цього, кращим підходом є розуміння гендерної культури як складного та динамічного явища, що враховує різноманіття гендерних ідентичностей та ролей у сучасному суспільстві. Основні наслідки маркування гендерної культури через стереотипи:

По-перше, жінки прагнуть гармонійно поєднувати сімейні та професійні обов'язки. Але оскільки сімейно-побутові функції залишаються переважно за нею, то нерідко виникає конфлікт між професійною роботою і сімейним клопотом. Це стає причиною «подвійної» навантаженості жінки, погіршення її фізичного і психічного здоров'я, незгармонізованого способу життя. Крайніми варіантами вирішення цього конфлікту є або звільнення з роботи, або зменшення домашнього навантаження [15].

1. «Подвійне» навантаження жінки зменшує технічний прогрес полегшує працю жінки в домашньому колі, сприяє скороченню затрат її фізичних сил і часу.

Але це більше стосується західних країн. Ми ж істотно відстаємо в розвитку соціальної інфраструктури [8; 15].

2. «Технічний прогрес» спряє залученню жінок до професійної діяльності відбувався надзвичайно швидко [15, С. 54].

3. Рівність жінки та чоловіка у правах в багатьох аспектах є декларативною. Жінки зазнають дискримінації у підвищенні кваліфікаційного рівня, кар'єрному зростанні. В Україні, зокрема, практично не впроваджуються гнучкі графіки роботи та неповний робочий день [8, С. 14].

4. Зміни рольової структури сім'ї – функції чоловіка і дружини стають більш компліментарними [8, С. 55].

Тож, впроваджена у вітчизняній гуманістиці та культурології концепція маркерів гендерної культури підмінює собою реальну боротьбу за гендерну рівність, свободу гендерного самовираження.

Фантазми фемінності та маскулінності впроваджені через маркери гендерної культури засновуються на протиставленні батьківства материнству та материнства батьківству. Материнство визначається біологічно, хоча очікування щодо поведінки матері багато в чому пов'язані з традиціями суспільства. Так дослідник А. Захаров, який репрезентує просування антигендерної проблематики під виглядом гендерних досліджень, виокремлює низку факторів розвитку материнського інстинкту в культурі соціуму. Втім варто зазначити, що визначені вченим фактори виявляють його упередження до питань гендеру і стереотипне бачення. Так він визначає такі складові культури жіночості в соціумі: праобраз материнства; бажання мати дітей, установка на них; позитивний відгук на вагітність; ніжність до ненародженої дитини; почуття жалю та співпереживання до дитини; почуття близькості до дитини; емоційний відгук матері [19, С. 222]. Дослідники схиляються пояснювати, що материнська любов безумовна, бо мати виносила та народила дитину і тим самим реалізувала свою потребу, тоді як любов батька обумовлена, її треба завоювати, тобто відповідати певним критеріям, дотримуватися встановлених традицій і норм [19, С. 80]. Ще одна тенденція фемінності, що маркована гендерною культурою «дітоцентризм». Сучасна жінка

вже не може й не хоче бути тільки «вірною дружиною і дбайливою матір'ю». Її самоповага одержує, крім материнства, й інший ґрунт – професійні досягнення, соціальна незалежність, самостійно досягнуте суспільне становище. Проте кар'єран самореалізація жінки має враховувати її гендерну місію: безумовність жіночої потреби материнства [19, С. 156].

Батьківство в контексті маркованої гендерної культури зумовлюється перевагою, яку чоловіки надають традиційно-патріархальному. Жіноча освіта, право на аборти ж сприяє зворотній тенденції. Чим вищий рівень освіти у дружини, тим ймовірніше, що чоловік підтримає її бажання працювати у виробничій сфері [16, С. 290]. Актуальною проблемою є перебудова чоловічої психології, а відтак і поведінки чоловіка в родині. Це не просто банальний перерозподіл обов'язків між чоловіком і дружиною, а формування нових гендерних стереотипів щодо поведінки в родинному колі [16, С. 255]. Що ж стосується виховної функції батька, то вона прямо пропорційна рівню освіти чоловіка. Людина з вищою освітою має більше можливостей для духовної компенсації в інших сферах (професійна, хобі, спілкування з однодумцями) і, відповідно, менше часу приділяє вихованню дітей, особливо якщо чоловік обіймає керівну посаду. При цьому варто зазначити, що чоловіки вважають свої стосунки з дітьми теплішими, ніж були у них в дитинстві з їхнім батьком [16, С. 133].

Нарешті, увага до теорії «сексуальної революції» засвідчує, що прихильники застосування маркерів гендерної культури не усвідомлюють протилежності гендеру та сексуальної орієнтації, просуваючи розлогі щодо істотних зміни у статевих стосунках, що призводить до непродуктивних змін у нормах соціальної поведінки [16, С. 462]. Молодь представляється найбільш вразливою категорією соціуму перед пропагандою статевої розпущеності, а сексуальна освіта є скоріше «гендерним дисплеєм», ніж вихованням належної статевої поведінки [16, С. 416].

Висновки до розділу 3

В українському суспільстві питання ролі жінки та її можливостей самореалізації виявляються складними та багатогранними. Культурологічне дослідження цих аспектів виявляє низку особливостей, які варто уважно розглянути.

По-перше, варто зазначити, що українське суспільство вражається традиційними гендерними ролями, де жінка часто асоціюється з домашніми обов'язками, материнством та підпорядкованістю. Ці стереотипи можуть суттєво впливати на можливості самореалізації жінок, обмежуючи їх вибір професійного шляху, особистих цілей та розвитку в інших сферах життя.

По-друге, важливо враховувати культурні та історичні контексти, які формують уявлення про жіночість та роль жінки в суспільстві. Самореалізація жінок може залежати від уявлень про гендерну рівність, виховання та освіти, а також від традицій та цінностей, що історично коріння українського народу.

По-третє, важливо враховувати внутрішні та зовнішні фактори, що впливають на самореалізацію жінок. Це можуть бути економічні труднощі, обмеження з боку сім'ї чи соціального середовища, а також культурні норми та очікування.

Навіть у сучасному українському суспільстві можна спостерігати певний прогрес у напрямку розширення можливостей для самореалізації жінок. Проте багато завдань залишається невирішеними. Наприклад, необхідно збільшити доступ жінок до освіти та професійного розвитку, підтримувати створення сприятливих умов для жіночої підприємницької діяльності та активно працювати над подоланням гендерних стереотипів.

Українське суспільство має потенціал для покращення у цих аспектах, проте для цього необхідно активне залучення уряду, громадськості та міжнародних партнерів. Лише шляхом спільних зусиль можна створити умови, в яких кожна жінка в Україні матиме можливість реалізувати свій потенціал та досягти успіху в будь-якій сфері життя.

ВИСНОВКИ

В сучасному світі соціокультурна активність жінок набуває нових вимірів і напрямків, що відображають велике різноманіття їхніх ролей та функцій у суспільстві. Однак, цей процес не може бути розглянутий ізольовано від критики маркерів сучасної гендерної культури. Ця критика стає важливим фактором для розуміння та оцінки нових шляхів розвитку жіночої активності в соціокультурному просторі. Відтак, інноваційна динаміка соціокультурної активності жінки полягає в поступовому переосмисленні традиційних гендерних ролей та у відкритті нових можливостей для самовираження та самореалізації. Жінки стають активними учасницями суспільного та культурного життя, розширюючи свою роль в таких сферах, як наука, мистецтво, бізнес, політика та інші. Проте, цей процес супроводжується критикою маркерів сучасної гендерної культури, яка часто накладає обмеження на розвиток жіночої активності. Стереотипи щодо ролей та очікувань від жінок можуть перешкоджати їхній повній самореалізації та виявленню потенціалу. Наприклад, ідеалізація материнства та обмеження на заняття професійною діяльністю можуть стати перешкодою для розвитку кар'єри жінок і втручатися у їхню соціокультурну активність. Однак, інноваційна динаміка соціокультурної активності жінки включає також пошук нових підходів до подолання цих обмежень. Жінки активно виступають за рівність прав та можливостей, захищаючи свої інтереси та борючись із стереотипами та дискримінацією. Вони створюють нові ініціативи та спільноти, спрямовані на підтримку жіночої емансипації та підвищення їхнього соціокультурного впливу. Отже, інноваційна динаміка соціокультурної активності жінки в контексті критики маркерів сучасної гендерної культури відображає складність та амбівалентність процесу її розвитку. Це не лише відображає суперечності та виклики, які стоять перед сучасними жінками, але й свідчить про їхню впевненість і наполегливість у досягненні рівності та справедливості у суспільстві.

Дослідження соціальної міфології виявляє ключові аспекти критики, пов'язані з теоретичними засадами дослідження соціальної міфології. Серед них зазначимо, що однією з основних критичних позицій стосовно дослідження соціальної міфології є суб'єктивність інтерпретації міфів та символів. Оскільки міфи можуть мати різноманітні тлумачення в залежності від контексту, культурних особливостей та індивідуальних переконань, дослідники можуть випадково впливати на свої висновки своїми власними уподобаннями або попередніми уявленнями. Іншою критичною точкою є брак об'єктивних міркувань щодо існування та важливості певних міфів та символів у суспільстві. Дослідники можуть стати залежними від загальних тверджень, не маючи наукових підтверджень для їх підтримки. Іноді дослідження соціальної міфології може бути неповністю критичним. Недостатній аналіз історичного контексту, соціальних умов та політичних аспектів може призвести до спрощення або навіть спотворення інтерпретацій міфологічних символів та образів. Важливо враховувати, що міфи та символи можуть мати різне значення в різних культурах і серед різних груп людей. Тому важливо уникати загальних тверджень або узагальнень, які не враховують цю культурну різноманітність. Іноді тлумачення міфологічних образів та символів може бути неоднозначним або суперечливим. Це може ускладнювати процес дослідження і вимагати додаткового аналізу та обґрунтування. Отже, дослідження соціальної міфології має свої виклики і обмеження, які важливо враховувати для досягнення об'єктивних та науково обґрунтованих висновків.

Українські стереотипи фемінності в сучасному соціумі можуть створювати обмежені шаблони для жінок, часто асоціюючи їх з традиційними гендерними ролями та обов'язками, що може призводити до нерівності у суспільстві та обмежувати їх можливості. Стереотипи можуть бути стійкими до змін, ускладнюючи процеси розвитку та сприяючи дискримінації. Порівняння з ідеалами та неоднорідність стереотипів у різних регіонах країни також можуть впливати на самооцінку жінок та сприйняття фемінності. Критичний погляд на ці стереотипи є важливим для підтримки рівності гендерів та розвитку більш об'єктивного уявлення про ролі та можливості жінок у суспільстві.

Самореалізація жінки в українському суспільстві часто зіштовхується з великим числом викликів та обмежень, пов'язаних зі стереотипами фемінності та традиційними гендерними ролями. Обмежені шаблони стереотипної жіночості можуть утруднювати жінкам реалізацію свого потенціалу в різних сферах життя, включаючи професійний розвиток, освіту, політичну активність та особисте задоволення. Нерівність у суспільстві, стійкість до змін у гендерних стереотипах та соціокультурний тиск порівняння з ідеалами можуть обмежувати можливості жінок у вільному виборі свого життєвого шляху та досягненні самореалізації. Однак, критичне усвідомлення цих обмежень та активна боротьба за рівність гендерів можуть сприяти створенню більш сприятливого середовища для самореалізації жінок у сучасному українському суспільстві.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ТА ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Адорно Т. Теорія естетики. Київ: «Основи», 2002. 518 С.
2. Барт Р. Фрагменти мови закоханого. Львів: Бібліотека журналу «І», 2006. 283 С.
3. Бердяев Н. А. О назначений человека. Опыт парадоксальной этики / Н. А. Бердяев. - М. : Республіка, 1993. – 315 С.
4. Бурлачук В. Символічні системи і конституювання соціального смислу: диС. .. дра соціол. наук: 22.00.01 [електронний ресурс] / В.Ф. Бурлачук. URL: <http://www.i-soc.com.ua/institute/bURL:achuk.php> (дата звернення 23.03.2021)
5. Варава Л.А. Аналіз проблеми категорії «переживання» і компоненти дослідження // Л.А. Варава // Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України. – Житомир: «Вид-во ЖДУ ім. І Франка», 2015. – Том VII. Екологічна психологія. – Випуск 39. – С. 48-56.
6. Гендерна рівність і розвиток: погляд у контексті європейської стратегії України (2016р.): Видання Центру Разумкова [Електронний ресурс]. URL: <https://www.nas.gov.ua/UA/Messages/Pages/View.aspx?MessageID=5359http> (дата звернення: 21.03.2024)
7. Дарморіз О. Міфологія : навч. посібник / Оксана Дарморіз. Львів : ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 248 с.
8. Демідко О. О. Гендер і соціальна стратифікація в половецькому суспільстві. Вісник Маріупольського державного університету. Сер.: Історія. Політологія. Т. 2012, № 4-5. С. 65-72.
9. Жінка у традиційній українській культурі: міфи і правда : Інтерв'ю виконувача обов'язків завідувача відділу соціальної антропології Інституту народознавства НАН України доктора історичних наук Оксани Кісь / О. Кісь [Електронний ресурс]. URL: <https://www.nas.gov.ua/MessageID=5359> (дата звернення: 16.03.2024)

10. Кісь О. Кого оберігає берегиня, або матріархат як чоловічий винахід. Гендер в деталях. 02.12.2019. URL: <https://genderindetail.org.ua/library/ukraina/kogo-oberigae-bereginya-abo-matriarhat-yak-cholovichiy-vinahid-1341287.html> (дата звернення: 26.03.2024)
11. Лукошник А. Я. Гендер і праця / А.Я. Лукошник // «Спільне» (журнал соціальної критики) [Електронний ресурс]. URL:<http://commons.com.ua/zhurnal-spilne-6-gender-i-pratsya/> (дата звернення: 16.03.2024)
12. Мангейм К. Диагноз нашего времени [Текст] / К. Мангейм. – Москва: Юрист, 1994. – 700 с.
13. Нікольченко Ю., Деліман В. Музейна справа в Україні в умовах російської військової агресії: стан справ, підготовка кадрів, перспективи розвитку. Культура та інформаційне суспільство XXI століття : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. молодих уч., м. Харків, 18 квіт. 2024 р. Харків, 2024. Т. 1. С. 64-33.
14. Поппер К. Відкрите суспільство і його вороги: В 2 т. Т. 1. Київ : Основи, 1994. 249 с.
15. Сабадаш Ю. С. Культура толерантності в умовах глобалізації. Національні культури в глобалізованому світі: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (6-7 квітня 2017). 2017. С. 78–81.
16. Сабадаш Ю., Нікольченко Ю., Дабло Л. (2021) Культурологія: понятійно-категоріальний апарат у логіці дослідницького процесу. Культура і сучасність : альманах. № 1. С.3-8.
17. Шабатько-Вілкова О.Ю. Конструктивні та деструктивні функції гендерних стереотипів: автореф. дисер. на зд. наук. ст. к. соціолог. н. із спеціальності 22.00.04 – спеціальні та галузеві соціології. – Київ: КНУ ім. Тараса Шевченка, 2015. – 31 С.
18. Янковський С. В. Аналітичні моделі політики гендерної рівності. Журнал Культура і Сучасність : альманах. 2011. № 1. С. 45–59.
19. Янковський С. В. Концепція та студіювання культури. Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Філософія, культурологія, соціологія. 2022. Т. 24. С. 141-153.
20. Polishchuk O. Mitopoesis i mitologizacja jako fenomenoju wspólczesnej

kultury. Mitologizacja kultury w polskiej i iberyjskiej twórczości artystycznej /red. Wojciech Charchalis i Bogdan Trocha. Zielona Góra, 2015. P. 33-42.

21. Sabadash J., Petrova I. Effectiveness Analysis of Entrepreneurship Model of Development Qualities of Future Managers. *Journal of Entrepreneurship Education*. 2019. Vol. 22, no. 3. P. 1-6.

22. Sikorska I. (2023) Europeanisation and reformation of higher education sector in the Eastern Partnership countries through Bologna process in pursuit of the European integration. *Eastern European Journal of Regional Studies*. Volume 9, issue 2. ISSN: 2537-6179 December, 2023.